

DPN 6863

जीवनन्दर

JIVĀNĀNDAKĀRA

Title :

Run. No. 7588

Cat. No.

Micro. No.

Subject *Medicine*.

Religion : Hindu / Bauddha

Language : ☒ Skt. / ☐ New. / ☐ Nep. / ☐ Skt.- New. / ☐ Maith.- New. / ☐ New.- Nep. /

(2-6, 9-10, 13-14, 16-19)

Size in cms. 12 x 28

Folios 13 Lines (in a page) 12

☒ Compl. / ☐ Incompl.

Chapt. / act /

☒ Author / ☐ translator जीवानन्द JEEVANANDA. Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : ☒ New. / ☐ Dev. / ☐ Bhuj. / ☐ Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu / *yellow*

Condition : ☒ fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

वेद्यमक्षरा, वेद्यप्रशंसा, वेद्यनिबिड,

P.T. O.

रोगोत्पत्ते, औष^षोत्पत्ते, रोगलक्षणा,

Folio- 6. इति श्री जीवानन्दकरे ज्वर चिकित्साधिकार ॥

" 9. इति जीवानन्दकरे पाण्डुरोग चिकित्सा ॥

" 10. इति " राजशयक्मा चिकित्सा ॥

" 13. " " वातव्याधि- चिकित्सा ॥

" 19 " " विष्फोटक चिकित्सा ॥

ने॥ गुरुदेवस्य ये भक्ताः अखिले लोकवत्सलः॥ नमज्जिदम्भलोभेन सवैश्वेयसोनमा॥ कर्त्ता हर्त्ता विधिः ज्ञात्वा पुत्री
 कलशं नमुनं॥ वैश्वराजविनिर्दिष्टा पदोऽपि नित्यमेत॥ इति लक्षणं यो यस्य न स्य कुर्याद्विकल्पितं॥ इति वैश्वराज
 णं॥ ॥ सवैश्वपा मो देव सर्वदुःखनिवाक॥ भोगभोक्ष फलदानु वैश्वरूपमहोत्तमः॥ वैश्वरूपेन रागत्र वैश्वरूपेन भो
 गदा॥ वैश्वरूपेन कृतिव न भूतो न भविष्यति॥ सर्वकर्म विचारो वैश्वकर्म महाशुचि॥ अत्रात्र शुद्धकर्म अत्रात्र विषय
 ज्ञानमुत्तमं॥ ॥ इति वैश्वप्रसंगः॥ ॥ वैश्वराजशुद्धकोपी च पतस्यो मलप्रक्षिताः॥ पंचवैश्वानरज्ये त्रयदिधनत्रयसि
 मा॥ कृपाश्रद्धा नृपि सिद्धिशास्त्रदात्री विवेकिनः॥ धर्मशिले पुयोनासि सवैश्वरूपेन सुखं॥ इति वैश्वनिषिद्धः॥ ॥ ऐ
 रिय गमादौ वक्षत न तो न त्रामो धं॥ ततः कर्मभिषयक पश्चान्न ज्ञानपुर्वसमाचोत॥ दर्शनैः स्पर्शनैः स्पर्शनैः पुत्रैः तोग
 ज्ञानैः त्रिधामनं॥ ॥ चिकित्सेभिषयजाते गि वैश्वभक्तो जितो दुःखः॥ व्याधौ लब्धं यज्ञान् व्यदनासाश्च निग्रहः॥ एतन्
 वैश्वत्वं न वैश्वप्रसु एषुषः॥ नालि रोगो विना दोषैः यस्मात्तस्य न विवक्षनः॥ अतुल्यं यो दोषाणां लिङ्गे या विमुखावोत्त
 ॥ यथा सुमतिमदाचार्यते॥ ॥ नयकोपसमादोषा विहाता हो सैव त्रेः॥ समानैः यो नयकोपि विपीनो वैपथ्यं॥ शा
 रुधरात्॥ ॥ हेत्वादि रूपा कृति सान्मज्जनिभेदेः समीक्षा नुरा सर्वरोगान्॥ विकल्पितं कर्षणं बृहणं व्यकुर्वीत वै
 या विधि वस्तुयोगैः॥ सर्वभावि कागनु ककपिकात्रा रोगाः भवेयुः किल कर्मदोषजाः॥ तद्धृदनाथेऽपि नोपहृतिः॥ इति

मोमयानयोगवलात्रियोजयेत् ॥ इति शुभुनाह ॥ ॥ आवाहनो सर्वदेवाः स्वयं हृदये भाषितं ॥ एग रूपधरा देवोका
 सस्था स रक्षा खिलं ॥ एवं सर्वं एग रूपेण पिदयेत् जगत् ॥ इति एगो न्यति ॥ ॥ सर्वदेवौ धं रूपे स्वयं हृदये भा
 षितं ॥ एव सर्वं हृदये विरूपेण एग हाक ॥ इति श्रौषधो न्यति ॥ ॥ स्थितिनाम्नवमात्राया काश्च सन्निवयोव
 हं ॥ प्रकृति दोष देशौ च दृष्ट्वा मात्रा प्रकल्पयेत् ॥ इति मात्रा पाभाषा ॥ ॥ शुक्ल नवी मंड्या च योज्यं सकल क
 र्मसु ॥ आदं तद्विगुणं योज्यं मेव सर्वत्र निश्चय ॥ व्याधेः सुक्लं यदुक्तं स्वयणं त्रपितं न जेत् ॥ अयुक्तं मे न शस्युक्तं यो
 जयेत् न तत्र ननु वै ॥ युक्ता सुक्ल ॥ ॥ इति निषिद्धादकं वद्वै येन भाषितं ॥ ॥ इति इवेन यत्कृत्तु एग वृद्धि प्रदा
 यकं ॥ इति विविक्ता निषिद्धा ॥ ॥ क्वचिन्मर्मा क्वचिन्मित्रं क्वचिदर्थं क्वचिदशः ॥ क्वत्पासयः त्वापि विविक्ता नाति फ
 लं ॥ सा विविक्ता विना जीव नश्यति च पले वपु ॥ सरीराणां वले दत्तं शरीरे हं हं त्राव विविक्तेन प्रदायकं ॥ सर्ववा
 धा विनश्यति सर्वसंकटं नासत ॥ यस्य हले विविक्ता स्यात् सर्वत्र न वल्लभा ॥ सुन्दरं मणं मं मणि मत्रौ धेन द
 ॥ शान्ति स्वास्ति लथा नृपि हो म कर्मादिकं जगत् ॥ सा विविक्ता विना त्रैलोक्यं मखिले भुव ॥ इति विविक्ता प्र
 संशा ॥ ॥ जय पं न विध कालो मे प्रम्य ग्रह ने नृनां ॥ विविक्ता सुयो दय जात तथा दिव श भोजनो ॥ सार्यं न रे भोजने
 च मुकु आ पित थानि शि ॥ ॥ इति पंचकाल ॥ ॥ इवे एगुणो वीर्य विपाकः शक्तिरेव च ॥ संवधेन क्रमा

2

देनाः पञ्चावस्था प्रकिर्तिता ॥ कर्मसुते प्रकुर्वन्निद्रममाश्रित्य संस्थिते ॥ इति द्रव्यास गुण वीर्य विपक प्रभाव ॥
 नमस्तस्मै सुशायक लक्ष्मणाय कारिणे ॥ नृनां माते ग्य दना यजगत्वा धि विना शनै ॥ इति श्रौषध ग्रहण ॥ ॥ वि
 विक्ता एगानेः कं तु गच्छे नो भिषजः शुभे ॥ यात्रे श्यं तो म्म शकु नं प्रोक्ते दीपे न सोभने ॥ वैशाक नाय ड न स्य ग द्द नो
 ऐगिणः कृते ॥ मण्डपं तो म्म स कु ने प्र दीपं व सुखा व हं ॥ इति शकुने ॥ ॥ निज प्रकृति वर्णा भ्यां सुक्ल सने न संसुत
 ॥ विविक्ते भिषजा ऐगि वै श भक्तो जिने न्द्रिय ॥ इति एग लक्षणा ॥ ॥ कला स प्रा मया स प्रा धातवः स प्र स मला
 ॥ स प्रो प धातवः स प्र लवः स प्र प्र कीर्तिता ॥ त्रयो दोषा न व शने आ सु नां संधय लथा ॥ दशा धिके व द्दिने श्रुत्या च श
 तं तथा त्रिं ॥ आ द नि व ल या स कि श्रु धा कृ एत नि कृता ॥ न तो ना दि स मु न्य त्रा स ह प्र नु भि स भि ॥ ने पु ना दि स ह से पु दि
 स प्रा न मु द ह न ॥ षष्ठि षष्ठ स ह श्रे न द द शान त्रियो द श ॥ व पु ना दि प्र वे स च प दान्ने म श्रु कं ॥ प्र धा न प्र वा हे न
 व नु विं श म या भ वे न ॥ जी व नि त्रि वि धा ना दि वा न पि न क फ ल था ॥ एवं ना दि म हा व क्रे जा य ते न हृत्त मं ॥ क
 ए प्यं गु ह मू ले या ध म नि जि व स शि नि ॥ इ वे सृ या सु खं डः खं ज ये का स्य प रि ने ॥ ना दि ध न्य म ह को पे ज लो
 का स र्प यो र्ग नि ॥ क लि ग का क मं ड क ग नि पि न स्य को प नः ॥ हं स पा व न ग नि ध न्य श्रे ष्ठा प्र को प न ॥ वं व ला व प ला
 सु ला क थि ना वा न पि न जा ॥ मु कु स र्प ग नि ना दि मु कु वे ग व नि ल था ॥ वा न पि न क यो भू ता प्र व द नि वि व शे ना ॥

शान्तं तथा

एवं नुदस्यतामंदास्थानेष्वावनजा ॥ शुभेगादिगतिस्थानं एजहं सगतिप्रभा ॥ वानेष्वागतिं प्राङ् वेद्यविशविमा
 एह ॥ एवनिनिवर्त्तिनां गमने सन्निपातिकं ॥ कदाचित्मंदगमना कदाचित्तेगवाहिनि ॥ त्रिदोषकोपतो ज्ञेयाहं
 जिवस्थानविद्युतात् ॥ वाने मंदगति प्रोक्तापिते नुसुरितागतिं ॥ स्थितेष्वागतिं ज्ञेया सवर्त्तिगावसर्वगा ॥ स्थि
 त्वाथित्वावलनित्यामृताप्राणवाहिनि ॥ अतिक्षिप्रावशीतावजीवतंहृत्यसशयो ॥ ज्वरकोपेनुधमनिस्वभावेग
 वानेभवेत् ॥ कामक्रोधात्तेगवहाशीतावित्राभवेपुता ॥ मन्त्राग्निशीतधानुश्चनादिमंदलाभवेत् ॥ अश्वत्थार्णभवे
 त्कोष्णगुरुवितासागारियसि ॥ एधिभवतिजापतामेतथाव्यगवनिमना चपएधुधिनत्पापिप्रिपूनस्पवहेनिस्थि
 ए ॥ चन्द्रस्यमानवनादिद्विविधं सिद्धमुच्यते ॥ चन्द्रस्य चन्द्रसमस्य मेघविवर्जित ॥ ततः वेदेहयदानादिहोवर्जि
 तानवः ॥ निहामयं तस्य देहनारीज्ञानविधौ विद ॥ ॥ इति नादिज्ञानं ॥ ॥ जीहृपीडावात्पसीसुनितामाहताधिके ॥
 एक्ष्माभाभवेत् पीत्य कफेष्ठ्रास्तिपेस्थिरा ॥ जीहृपीडावात्पसीसुनितामाहताधिके ॥ एक्ष्माभाभवेत्पित्तकफ
 उपादवाधना ॥ कृष्णसंकाशुष्काश्च सन्निपाताधिके सुसा ॥ मिश्रितो मिश्रितो ज्ञेया रिश्यालक्षणवर्जिता ॥ इ
 ति जीहृलक्षणं ॥ ॥ वाने सुपाण्डुं मुत्रं सफेनं कफे गितां ॥ कृष्णवर्णं भवेत्पित्तमिश्रितं दृढं भवेत् ॥ सन्निपातेषु
 कृष्णात्पादेन मुत्रं स्पलक्षणं ॥ नाडी जीहृमुत्राणालक्षणं चो न विन्ददि ॥ मायस्यासुजनुणां वैश्यायत्नसंभवेत् ॥

नत्वा सर्वप्रयत्नेन लक्षयित्वा विकल्पयेत् ॥ शास्त्रमेतन्मठित्वा यत्पुण्यं सप्रप्यते मया ॥ नेनात्मीयजनाः संतु नितो
 गाविजिवितं ॥ इति मुत्रक्षणं ॥ ॥ अतिलोयानिपितस्य पित्तं यानिकफग्रहे ॥ कफस्तु कण्ठमायानि इक्ष्मभतस्पजी
 वितं ॥ एतौ दाहभवेत्पदिवाशितवजायते ॥ कफपुण्ड्रकण्ठस्य नस्य मृत्पुभविष्यति ॥ हीनखण्डे गुदः प्रक्षोका
 सश्वाससमाकुटे ॥ हिक्का सफेसमासकाकुक्षियोगेन जीवित ॥ हृदयं नाभिनासां पापोदोचशीतलं ॥ पित्ता
 मोभवेत्पस्य नस्य मृत्पुभावेष्मनि ॥ कुंकारोशीतरोयस्य पुंका एअग्निसभवः ॥ महादाहोभवेत्पस्य नस्य मृत्पुभावेष्म
 नि ॥ अरुं कं पोगनिर्भगो वर्णयालावने वक् ॥ गन्धखादं न जानाति सगच्छजमशासनं ॥ दन्तपकात्रोत्पस्यन्तावित्रोदं
 पुलित्रयं ॥ सजानि सप्रएजेन निश्चिने जमंदिरे ॥ शीघ्रत्वेदभवेयस्य मुखे वासुचले प्रयेत् ॥ अश्वनाडी अतिवाहसो
 पिकाते न जिवति ॥ अरुधनी भवेत् जीहृध्रुवं ताशयमव्ययेत् ॥ ध्रुवं विह्योपदे मध्यानालिकामात्रं मण्डले ॥ जीहृकृ
 ष्णाभवेत्पस्य मुखे वैकुंठमाहता ॥ उर्ध्वं सभक्षणं यस्य नस्य मृत्पुभविष्यति ॥ वृक्षस्य मुलसाखायास्तु लिङ्गावधि
 सन्निभं ॥ प्रसुतिप्रदिमासश्च मृयते मानवध्रुवं ॥ कुन्दली पोथने यस्य वानताहा वध्वनात् ॥ आहारे हृदये यस्य
 सर्वं घनं विनस्पति ॥ धाए विदुसमायस्य पनने वमहीनले ॥ सप्राहा जायते मृत्पुकातज्ञानेन भाषितं ॥ स्त्री ह्री
 प्रमादस्युक्ते प्रमदाक्रोधभाषितं ॥ घृष्टिमासे अत्रो जिवसगच्छजमशासनं ॥ अशक्तपादवर्णश्च वज्रनिस्वातसंयु

न॥ जलप्रवृत्ततेनित्यमासमेकं सजिवनि॥ इति कालरात्रे॥ ॥ ज्वानि साग्रहणी आशौजीर्णं विश्वविका॥ अलसश्च वि
 बद्धरुपाण्यु कामलाहली मकरं कृपितं एजयश्माडस्थत॥ कालोहिका कुसुमो मादोनस्म एवानि एमयः॥ बाए क्ल
 उरुलभं आमवातोथश्चलक॥ पक्तिजं शूलमानाह उदावन्नोथ गुल्माक॥ हडोगो मुत्रकृद्वमुत्राघातो तथा स्मरि
 ॥ प्रमेहो मधुमेहश्चपिदिकाश्च प्रमेहजी॥ मेदोकाशोदं शोथवृद्धिश्च गलगण्डक॥ गरुमास्तान्तो ग्रंथिर्दुदशी पदन
 था॥ विडविडगं शोथश्च दौघो गतनाडिक॥ भगन्दोपदं शोचश्च ऊदो घस्त्रेण मयः॥ शीनपित्तमुददश्च कोष्ठश्चैवा
 मपित्तयोः॥ विसर्पश्च सविस्फोटसरो मात्रे मसुरीकाः॥ शुद्धात्मकं र्क्षणासाक्षि सिरही बालकामया॥ विषं च त्वमनुश्र
 शोरुविनिश्चयं संग्रही॥ ॥ इति एगमाता॥ ॥ सोमदृष्टिभिः वैश्वस्यश्माः वक्ता तथैव च॥ गुणवन्नो भवेयस्य सच साधो
 तसंश्रयं॥ पानिपादो भवेत्सोदाहस्यत्पदलात्पन॥ जिह्वाको मततायानि सरो गीन विनस्पति॥ स्वरही नोज्ज्वल्यस्य ना
 साश्वासनवर्तने॥ कण्ठे भिक्क फहीनस्या सरो गिजिवनीध्रुव॥ निडात्वे भवेयस्य शरीरसाधमेतथा॥ इन्द्रियाणि प्रसन्ना
 निसरो गितं विनस्पति॥ चेतन्यं सकयस्य गभ्रखाडुस्फुर्तं भवेत्॥ कफसुरीन कण्ठलसजीवेन्मात्रं शयः॥ इति जीविन
 लक्षणं॥ ॥ नजनुकविन्दमतः पृथिव्या जायते मुन॥ अमृतो मृत्युवाप्यस्मक्तिगुणा निवायेत्॥ नस्माद्यत्नेन
 सदैवैरिह भिः सिद्धिमुत्तमो॥ ज्ञानव्यवक्षते यो यं ज्वरदिनां विनिश्चयः॥ दक्षापमानं संकुदरुदनिस्त्राससंभवः ज्व

रोक्षधा पृथक् द्वंद्वसंघातास्तनुजस्मृतः॥ त्रिदातः॥ ॥ मिथ्याहारविहाय भोदो घ्राणमाशयाश्रया॥ वहिर्निर्गम्य कोष्ठाग्निं
 ज्वाहस्य शानुगाः॥ प्रमो एति विवर्त्तन्वे वै स्येन यनप्रवः॥ इच्छाद्वेषो मुकुश्चापि शीनपानातपादिषु॥ अंभागमदौ ग
 रुता रोमहर्षोरुद्विस्तमः॥ अप्रहर्षश्च शीनं वभवन्मुन्यत्पतिजो॥ ज्वरदो प्रथमं देयं पथ्यं पदसंवर्जितं॥ अमुमि
 जो निगाकां वदय किमोषधं॥ तं घनपथ्यं॥ ॥ उशीर्षं पथ्यं नैदीयमुलनागरचन्दनैः जलं सनेहि मं पेयं पिपासाज
 एनाशनं॥ उशीर्षदि॥ ॥ कफलेपुष्करं शृङ्गी योषानेता वकारविमुक्ततालिसत्त्वकः पत्रं शुक्रमेला नागकेशं॥ यना
 निश्लेषमर्क्षानिमधुना लेहयेत् मिषक॥ त्रिदोषसंनिपातेषु पार्श्वहनुवन्निशुलनुत्॥ कासत्वा सज्जघोर्छर्दिहिका
 निवाते चतुर्दशमिदं योगं वाग्भवेन प्रकिर्त्तितं॥ चतुर्दशाङ्ग॥ ॥ दोषोत्प्लोहितसंभृतो ज्वरो मृदुस्य वापुः॥ धातु
 मन्मथमं प्राप्य कठे निविषमज्वरं॥ संततो स्यात्कस्थलोत्प्रेष्य पिशिताश्रिताः॥ मेदोगतस्मृती ये हि त्वस्थिमज्जागत
 पुनः॥ कुर्याच्चोत्थि कंघो मं तं कं गसंकां॥ ॥ वासाफलश्रुका जानिस्त्वस्मेला जीलकद्वयं॥ लवंगकेशं श्यामापि
 पतिमुत्रकै॥ श्वेता रोचनं विलम्बि विविधभैषजं॥ विडकृतालिसक्षौद्रमीनेन लेहयेत्॥ बृहत्वासादिकोषे हेवान
 पित्तकफापहं॥ ब्रह्मादाहधमर्द्धिमुर्द्धा रुविहृदामयन्॥ विषमज्वोषसंवेष्टुना तिनस्योषधोपमं॥ बृहत्वासादि
 ॥ ॥ कालो मूर्द्धा रुविहृदि नृध्मातीत्या विबुहा॥ हिक्काश्वासांगमेदाश्च ज्वरस्योपदं श॥ ॥ तालिसंयुक्ता

४३ लवङ्गजीकद्वयं ॥ त्रुषणत्रिफलासुखमुशीरं वासकाभयं ॥ श्वश्वेलाचतुर्गुणशिरिषकावेलाकाधिकाष्टयम् ॥ श
 कं एतत्प्रभागाविश्रांतिं कृत्वा प्रकल्पितं ॥ श्लेष्मपित्तप्रतिष्ठापयश्वासापार्श्वग्रहेषु च ॥ विषमज्वालाश्लेष्ममन्त्रिणदीपनपनः
 ॥ **नालिम्यादिद्वयम्** ॥ ॥ लाक्षाहीमं जिह्वाकं केः नैलं विपाचयेत् ॥ घटुनेनालात्तेन विषमं च ज्ञापहं ॥ **लाक्षादिनेलम्** ॥
 केशचित्त्वं ववासर्जनिवाक्कागुरुदाहभिः ॥ सर्वज्वारहरश्च श्लेष्मयमाजिता ॥ **सुपणजिताधुपं** ॥ ॥ लाक्षामूर्वीहीदिदं
 जिह्वासेकं वा हाणा ॥ वह्निसेधकुरं एवामासीशनावरी ॥ आणालाटकेनामुनेलप्रस्यविपाचयेत् ॥ नेलमंगाकोनाम
 सर्वज्वाविमोचनं ॥ **संगानेलम्** ॥ ॥ कालवासापलद्वेदेनाजीमाचकषकं ॥ गुजाप्रमाणिकाभक्षयेत् ॥ शर्करायुने ॥ वि
 षमज्वापुसर्वेषां तासं रुषज्वात्तक ॥ ॥ **सुपामार्गस्य** सुलं वा सह देवा सह देवाशीनावला ॥ एकैकशिरसि वक्रात्रासयेत्
 विषमज्वा ॥ **लक्ष्मा** ॥ ॥ पिण्डीकनासं चूर्णपिवेत् ॥ छेन्नवारिणां ॥ वानश्लेष्मज्वादेयं वमनं कारयेत् ॥ सदा ॥ **वमनम्** ॥ ॥
 वृनाषकुण्ठादेयासर्कराप्रकुण्ठासथा ॥ भक्षयदशमात्रं तु मोदकं तु दकाम्बितं ॥ ऐवरां सर्वतो गेष्टु श्रेष्ठमंगलकारिणं
 ॥ **विरोचनम्** ॥ ॥ सास्रावेकलघोरैकेनेत्रयोः ॥ नहिने ॥ वागेरीखासश्चैव कर्पुरे सह योजयेत् ॥ **संजनम्** ॥ ॥ मधुकसा
 रसिधुश्च विरोचणकणाः समाः ॥ श्लेष्मपित्तभक्षान्त्स्यकुर्यात्संज्ञाप्रबोधणं ॥ **नस्यम्** ॥ ॥ श्वनंतं वंगवकुलावगीकर्पु
 रं एहीषादिं मारिचं ॥ घट्टिः कर्पुणादिमधुना प्रमुक्ताप्रलिप्रजिह्वमुखपाकहना ॥ **मुखपाकम्** ॥ ॥ काकजं घाकाकमात्रि

निज्वाहीसितं स्थितं ॥ निज्वालासया ॥ नृद्विशातागृधः कः स ॥ शोणभेदनः काथोपेयं सर्वज्वापहं ॥ **भेदिज्वा** ॥ ॥ हीने
 कीसुतं नृद्विशातागृधः काथोपेयं ॥ ननः संज्ञाप्रज्ञायने सुप्रियासविशेषनः ॥ **सुप्रियाससंज्ञिपातम्** ॥ ॥ शिरीषपाण्डुजं शुथि
 ववाकं फलकं जिह्वैः ॥ कर्णसोथहरोलेपसंज्ञिपातान् ज्ञान्दवा ॥ **कर्णसोथम्** ॥ ॥ ज्वरे सस्थे वमनमुपवासं च कारयेत् ॥ सेक
 प्रदेहं रुक्थयथा संशमनो निव ॥ विरेकसोपनात्तेन मासमेदस्थितं ज्वो ॥ अस्थिमज्जागने दोषानिहं चानुवासनं ॥ ज्व
 ऐप्रमोक्षपुरुषकुजन्मनिवेशने ॥ ॥ फलत्रिपं कंठे दुत्रीयत्रिमुगंधात्रिजीकं ॥ पतुत्रियत्रिजातकं निक्कत्रयं सुवर्त्तितं ॥
 त्रिनिमप्रकनामानि विषमज्वालासने ॥ एकाहिकं काहिकं तु त्रिपयकं चतुर्थकं ॥ कालाकालभवेत्तद्वच्चारिदोषव्यमोहति ॥
त्रिपयकं द्रवम् ॥ ॥ कारवीर्यपत्रात्रिचन्दनं शारिवातिला ॥ श्लेष्मायासिरसेलेपश्चात्तानो नृपुषितं ॥ **लेपनम्** ॥ ॥ वारिनिह्नी
 मधुपुनं माकण्ठे वापि पासितं ॥ पायने वा मयवापि नेन नृष्ठाप्रशाम्यति ॥ **नृष्ठाया** ॥ ॥ शतधौतघृतान्दुःस्यत्पने राहना
 सन ॥ **राहे** ॥ ॥ आर्यधमुशीरं वमदनस्पप्लानिच ॥ पर्णीश्चतुषे मधुकं निहहमुपकल्पयेत् ॥ **आर्यधादिनिहहम्** ॥ ॥ पि
 पंगुनसुखं मधुकवशनाह्वयं ॥ सर्पिः शौद्रयुदं सुक्कज्वाघ्रवोस्तिशोधनं ॥ **प्रियंवादिबलिम्** ॥ ॥ श्वदं सतसमंगधमो रिचं क
 तथा ॥ चतुस्तुल्या शिनामो ज्यास्यपित्तेन भावयेत् ॥ त्रिदिनं मर्दयेत् ॥ तस्योपेयं वदसेषां ॥ दिगुजात्वाद्दुकासो देयं शी
 तोदकं पुनः ॥ नत्रं भक्तं वरत्राकं पथ्यं नत्रा निधापयेत् ॥ त्रिदिनं श्लेष्मपित्तोत्थमन्यमनाश्चक्रं ॥ **शनिवद्रुशेषा** ॥ ॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय नमः क्रोडश्च वायनमो ज्योतिः पनकाय नमः सिद्धरुद्राभाया निखाहा ॥ अनेन संप्रजसुसर्घ्यैः सप्रना
 डयेत् ॥ नानुर्थकजामुको नानुको भवति सर्वथा ॥ ॥ खरोत्तुष्टुनसिः कापुपाको सुवस्य ॥ क्षवभुत्वा त्रिप्पावन् ॥
 मुक्तस्पलक्षने ॥ ॥ व्यायामवः वायश्च स्नानत्रयमणानि च नोक्तौ मुने सेवेन यावन् नवलम्भवेत् ॥ इति निषिद्धं ॥ ॥ सिद्धार्थं नि
 गुणो वै शक्यो ध्यातुं बहुमके धने ॥ आयुः श्रीशुभं द्विवोधिनमनास्त्राने सदा योजयेत् ॥ शनौ घधिया ग्रीगदा विनाशनयथा यथा
 दोष भवति यत्रैः ॥ नथो दिनस्नानविधाननोपि ग्रहाशुभना सनुपत्यवश्यं ॥ अथ नानन्दगोविन्दनामोच्चारणमैषजं ॥ नथ्यति
 शकलंगोगा नृत्यसत्यं वदाम्यहं ॥ आदित्यदोपतिविद्युदन्तपानिमहेश्वर ॥ पञ्चेतान्नयनश्मानित्यं व्याधिनेत्यत्र विद्यते ॥
 धन्वन्तरिदिवौ दासकाशिराजतथा खनौ ॥ नकुलसहदेवश्च सप्रेने व्याधिघातकः ॥ इति श्रीजीवानन्दकोरव विविक्ताधीका
 ॥ ॥ पूर्वनिनिधिरुक्षोऽवस्थितानि शितलैः ॥ विरुद्धा शनौ जीर्णैः सान्ध्यायातिभोजनैः ॥ स्नेहोऽपि पुनैश्च मिथ्या पुनैर्वि
 धेर्भयैः ॥ शोक इष्टं दुःखमघानि पातैः सान्ध्यायुपपद्यैः ॥ जलानि मणौ वै गविश्रयानैः रुमिदोषनैः ॥ नृणां भवत्यनिसाते तक्ष
 णं न स्पृशते ॥ अतीसारनिदानं ॥ ॥ संशय्यापाधानुत्तिष्ठेद्वैमिश्रोवायुनाधः प्रवृत्तः ॥ सर्वे तानीवाति सां नमा
 ॥ व्याधिघ्नोऽष्टादिधनं वदेति ॥ एकैकांशैः सर्वशश्चापि दोषैः शोकेनायः प्रशमेन वोक्तः ॥ पूर्वस्तु ॥ ॥ हृत्त्रिभिपासदर
 कुक्षितोदगात्रावसादानिलसन्निरोधा विदंगमाधाननथाविपाके भविष्यन्तस्य पुरास्साणि ॥ ॥ कुट्टातिविषामुक्त

नामनोविंशतिविधावाहानत्रमलोद्भवा ॥ निलयमारासंस्थानवर्णाः केशावराश्रयाः ॥ वरुपादाश्च स्तश्चाश्चरुका लिशा
 अनामतः ॥ विधाने कोऽपि डका कङ्कगं मधुमन्त्रिणो ॥ अजीर्णभोजी मधुमन्त्रिणोऽवप्रियः पिष्टगुडोपभोक्ता ॥ व्यायाम
 वर्जितदिवाशपानो विरुद्धभक्तभक्तमीश्वर ॥ ज्वरो विवर्णनाश्च संहृदोगददन्तममः ॥ भक्तद्वेपोतिसाश्च संजानकुमि
 लक्षणा ॥ विडङ्गत्रिफलाह्वारणं तीरासमाशिकं ॥ हृत्त्रिकोऽहमिमेहानुसुनाडीभन्दान् ॥ विडङ्गादितेह ॥ ॥ विडङ्गद
 शतविष्टं भकार्पपादपादनाः ॥ रोमहर्षाग्नि सदनः गुदकं इति मार्गगा ॥ ॥ ॐ ह्रिमिकुः ॥ ह्रिमिनासि ॥ ह्रमी पूर्वदि
 सजाहाङ् ॥ गुडलवणजपुलंघनके ह्रमिपाजन ॥ इति श्रीजीवानन्दकोरव विविक्ता ॥ ॥ देवद्विजद्वयहानिपादो गीभ
 वेत्वा ॥ हृत्त्रिकोऽहमिमेहानुसुनाडीभन्दान् ॥ कलुषिकापादयान्वास्नाय
 सशुद्धयेत् ॥ क ॥ ॥ पोटुगोः स्मृताः पंचवानपि त्रिकफैस्त्रयः ॥ वनर्थः सन्निपातेन पत्रमोभक्षणा नृदः ॥ अवा
 यवायममृतवणानिमद्यं दंदिवास्त्रमनीक्षणं ॥ निषेव्यमानस्य विद्वयं त्रिदोषास्त्रवंपाणु एतां नयन्ति ॥ त्वक्फो
 निह्रीवनगात्रसादमद्रक्षणपेशणकूटशोथाः ॥ विण्मपीतत्वमथाविपाको भविष्यन्तस्य पुरास्साणि ॥ ॥ अ
 नेषु शरणं परिहीनमधोऽनं नथाने सुवमध्यश्ने ॥ गुदेपिशोफस्य वमुक्तोश्च श्रुने प्रताम्येन मसंज्ञकत्वं ॥ वि
 वनर्जयेत्याहुकिने शोथीनथानिसाज्वापीडितं व ॥ ॥ पञ्चकोतसमाविदेवदारुफलत्रिय ॥ विदंगमुक्तमुक्ता

वभागास्त्रियः समस्मिन्नाः ॥ यावन्नेनानिर्मुक्तानिमापुर्दिगुणं तथा ॥ पक्वावाद्यागुणे पुत्रे धनी भूते समुद्यतेन ॥ ननोमात्रा
 यहुर्वन्निपिवेत्तैव सके ॥ पोटुगेजयमेघमस्तुतिवमोचक ॥ अस्मिन्निपहणी शोधमुदस्तं हलीमकं ॥ कमीन्
 श्रीहानमुदंगारोगेन शयेन ॥ मडुलवजनामार्थे रोगानीकपुणायन ॥ **वर्जमण्डल** ॥ **॥ इति जीवानन्दकोपापुरोग**
विक्रिस्ता ॥ ॥ मघपोरुपित्रीत्यानदशात्तार्यघादये ॥ मधुनोर्ध्वघठे वैवसाहि एणं विमुद्धयेन ॥ **क** ॥ धर्मव्यायाम
 शोकाध्ववापैरिसेविने ॥ तीक्ष्णोष्णशालवणैः स्त्रैः कनुभिर्वच ॥ पित्रं विदग्धं स्वगुणे विदहन्माशुशोणितं ॥
 ननः प्रवर्त्तने कर्मद्वयोद्विधापि च ॥ उर्ध्वनासाक्षिकर्णस्त्रैर्मध्योनिगुदेद्यः ॥ कुपितं रोगं कपे लुप्तमस्ते सवर्त्त
 ने ॥ सदानं शीतकामित्वं कंठधूमामनं वमि ॥ लोहगन्धिश्च निश्वासे भवत्यस्मिन् भविष्यति ॥ लोहितं हृदये शकुवद्गु
 लोहितेक्षणः ॥ लोहितोच्चादशीवमयने कपिपित्रिकः ॥ **॥ वन्दनास्तुगाशीरपि प्यतिवदुलात्तव ॥ केशांपत्रकंप**
प्रमुक्तोशीरधियंगुकः ॥ लवंगं जीरकं धान्यत्रिफला नीलउत्पला ॥ पप्यं च नृवना वासानाति सत्कवन्दन ॥ शर्करामधु
 नालेहं जानिया कुशलोभिषक् ॥ पामं कपिपित्रं घ्नं सन्निपातहां पां ॥ हृन्मार्श्वश्चलश्चासश्च कासहिकामदधम ॥ नृकन
 घनेत्रमुत्रहीनं हृदि मूर्च्छा नृषापहं ॥ ज्वरीणां विवधप्ररोचनं वलवर्द्धनं ॥ **हृन्मदनादि ॥** **॥ इति जीवानन्दकोरु**
पिन्नविक्रिस्ता ॥ ॥ ब्रह्महत्यागुरुद्वेषागुरुतस्मिन्निषेणव ॥ आत्मर्थजीवहरणपदोषप्रकाशनं ॥ पटपीडाकारव

अनिषिद्धपिडिनाशिना ॥ ग्रहणे संनिर्णयाना पदकेशकाणिनाः प्राभागासहिष्णुपार्थायं कृतिः सदा ॥ रतेः व्यसै सम
 लैव निदानैः नस्मत्सम्भव ॥ **क** ॥ एजहा एजयस्मीत्माः देघानत्मापि निष्कृति ॥ धर्मशास्त्राण्यविज्ञायप्रापश्चिन्नं दानिय ॥
 एजयश्माभवेत्तस्य रोगपात्रनिदानं ॥ **क** ॥ वेगरोधान्शयात्रैवसाहसाद्विषमासनात् ॥ त्रिदोषो जायते यश्मागदो
 हेनुचनुष्टयान् ॥ कफप्रधानैर्दोषैस्तु रुद्धे घ्रासवर्त्तमु ॥ अनिम्यवापिनो नापि क्षीणे रेतस्य तं नराः ॥ क्षीयंते भानवः
 सर्वे ननः शुष्यन्ति मानवः ॥ भक्तुदेषो ज्वाकासश्चासत्त्वोनिनदर्शनं ॥ स्वभेदश्च जायेत प्रदूषे एजयश्मणि ॥ **भ** ॥ भ
 क्तुदेषाज्वात्रह्माकासश्चात्तुवन्भनं ॥ स्वघातात्तिनं क्षीणं दूषयस्मिन्मुत्सृजेत् ॥ ॥ तासां विषामधेलेहं वक्रा
 शोणितनासनं ॥ **॥ इति जीवानन्दकोरुजयश्माविक्रिस्ता ॥** ॥ कनघ्नो जायते मर्त्ये कफवान्श्वासकाशवान् ॥
 निष्पुञ्जान्निविमुक्तकफो गीभवेत् ॥ **क** ॥ धूमोपशाना उजसस्तथैव व्यायामं शास्त्रनिषेवणात् ॥ विमार्गगत्वा द
 धमोजनस्य वेगो बरोधान्शवथोस्तथैव ॥ प्राणो रुदा नातुगनः प्रउष्टः संनित्रकाप्यस्तनृत्यघोषः ॥ त्रिोनिवक्ता
 सहसा स दोषो मनीषिभिः कास इति प्रदिष्टः ॥ पंचकासाः स्मृता वानपि तत्रैषासनशये ॥ शयायोपेशिताः सर्वे व
 स्तिनश्चोत्रोत्तरां ॥ पूर्वरूपं भवेत्तेषां श्रुर्णगतात्मना ॥ कठं कं डश्च भोज्यानां मरोधश्च जायते ॥ हृन्मदं वपाश्चोद
 र्मदं श्रुतीशामाननः क्षीणवतस्वोजाः ॥ प्रशक्तवेगस्तु समीरणे भिन्नस्वाकासनिश्चकमेव ॥ **॥ शुक्ल**

निशीवनिर्दुर्वसुपुष्पीणामोसोहृदिरेसपयं॥ नंसर्वलिंगभशडश्चिकित्साविकित्तिनजाः शयजं वदंति॥ ॥ नालिस
त्रिकतुके वयं चित्रकं यन्त्रिकं स्पत्र॥ वानुर्जीतनुगाशिरीषात्रीफलमठीसमा॥ भात्रीपुष्पासुलचन्द्रालभा॥ अजमोदा-
जिाकदेश्चकीकर्कटमेवत्र॥ रनानिसमभागानिकायेकुशलोभिषक॥ मधुनाक्षुणितं स्वादकासश्वाशाखुदिसभा॥
हीहज्वाहं हृदिशयोपहनत्रेनस॥ रघासायने अक्षदीर्घायुवतवर्द्धनं॥ नालिस्यादि॥ ॥ इतिजीवानन्दकोका
सचिकित्सा॥ ॥ योन्तुवावालेनेभुक्तेस्वानहोमाजपादिके॥ सहिकाश्वाससंयुक्तेस्त्यापस्मानुवर्त्तयेत्॥ क॥ विश
हिरुविष्टुभिहूसाभिष्यंदिभोजने॥ शीतपानाशनस्यानजोधमानपानितैः॥ व्यायामकर्मभाएधवेगाद्यानापन
र्पणैः॥ हिकाश्वासश्वासश्चरणसमुपनायने॥ सुकुर्मुहवीयुरुदेगिसम्बनोयकनप्रीहं त्राणिमुखादिकाश्चिम
न॥ सघोषवानाशुहिनस्तिपस्माननलुहिकेननिवीयनेबुधैः॥ अत्रजांयमलांशुडांगभीएमहनीतथा॥ वानः कफेना
नुगतः पंचक्रिः कोनिहि॥ कंठोसोर्गुरुत्वेवदनस्पकषायता॥ हिकानोएवदपाणिबुधैः एवपयवत्र॥ यमिका-
वप्रतामार्त्तित्रयामोहसमन्विताश्चशीणस्याप्यदीनस्यस्थिधास्तिडिपस्यवानस्पसाधयितुंशक्यायमिकाहंन्यतो १०
न्यथा॥ ॥ महोर्द्धिन्ननमकशुडभेदेनुपेवधा॥ यदाश्रोतासिसंरुद्धमारुनकफपूर्वकः॥ प्रायुपंतस्यहृत्पीडाश्रुत
माभ्यानमेवत्र॥ आनाहोवक्त्रे एषंशखनिलोदरवत्रा॥ पुर्द्धश्वासेप्रकुपितेसुधैः श्वासेनिरुध्यने॥ सुस्तनस्मान्मनश्चो

ऊर्वाणमपस्मातेविनाशयेत्॥ कुष्माण्डपुष्पस्यैस्मीरंवाएनशनभाविनशोधितेच॥ नस्येविदश्यामहसाविधियंसघंस्त
पस्माभेवत्रिनाश॥ भस्माकृतस्य॥ ॥ इतिजीवानन्दकोकाचिकित्सा॥ ॥ देवानांवालेणानां चधनापहराणान् तथा॥
स्वामिद्रोहादानेगीभवेत्तस्मापिनिष्कृति॥ क॥ देहश्रोतासिसंरुद्धमारुनकफपूर्वकः॥ प्रायुपंतस्यहृत्पीडाश्रुत
वीकैकागसंश्रयान्॥ नि॥ ॥ अजमोदायमानिच अजजिकावीतथा॥ चमेतासैध वं कुक्षंशाखैवपुनर्त्तवा॥ न्वकपत्र
पिप्पलीमूलंविडं गेचार्द्धकार्षिकं॥ त्रिकंठकमनाएखादेवदाहफलत्रयं॥ नालिस अघनंमुलकार्षिकतुषकस्येत्
मनंपतंगुगुलुवापित्वथजागुडमेवत्र॥ अदितंवानां कंचडुलंमहनुग्रहं॥ पक्षाघातकटिश्रुतंसर्वीकृवायुपीडितं॥
अग्निवकुरुतेदिप्रिसर्वेषांवातरोगिनां॥ अजमोदादिगुगुलुएवत्र॥ ॥ सैधवश्चयसीएखाश्चेतपुष्पायमानिका॥
स्वार्जकामरिचकुक्षंशुंथीसौवर्द्धतंविडं॥ वचाजमोदाजाणपीकासमधुकंकाणा॥ रतान्यर्द्धपलानानि श्लेष्माणिसु
निदापयेत्॥ प्रथामेएतेनैतस्यप्रस्थानुशनपुष्पजं॥ काजिकंदिगुणंदन्वामलुसुदिगुणंतथा॥ रनसंभन्यसंयो
ज्यशनेमद्वनितापवान्॥ सिद्धमेनन्ययोक्तव्यंआमवातहंपरं॥ पानांनंजनवलेच कुरुनेनिवलेभशं॥ वानार्त्तिव
शोणसलंकटिजातुहसंधिजं॥ श्रुलेह्याश्चनेवृद्धेकृष्टाभारिनीपिडिते॥ वास्यायामार्द्धिकानाहेनत्रवृद्धिनिपीडिते
॥ अभ्यासानिलजान् रोगान्नाशयत्याशुदेहिणं॥ सैधवाद्यनेत॥ ॥ शीणामासवतवानाद्यन्निपशवधादयः॥ अत्र

सुप्रबन्धेन केवाधाननिपीडिते ॥ इति जीवनेन च नवान्याधि विनाशयेत् ॥ इति जीवानन्दको वा न्याधि विनिदिता ॥ अनेन
 शायहात्रिभुवनमोचकोपाकाधनम् ॥ तमापनेने सहस्रानि रक्षभयार्दिने विस्तृतनुप्रविष्ट ॥ सको विस्तृतुं कारविमोहिनात्मापपा
 नभूमोप्रथितेभिरभले ॥ सपेवभनानिगतेशी ॥ प्रहृषयन्मध्यहिरुर्वहृष्टि ॥ अलेनभलाभनिमनुष्यानां हि सका ॥ क ॥ वासु
 प्रकुपितोयस्य दक्षाहास्यदेहिनः ॥ वानेनिरुद्धिकोष्ठस्थं मन्दीकननुपावकं ॥ अलेनसंजनयेद्दीर्घं शोत्रमावृत्तमावृतः ॥ ताः हिगु
 नुबुद्धशुभिमिपुष्पाकदुकाभया ॥ शुभोपापिप्यलीमूलं होशातवणानिव ॥ जहन्सीहोशने अलेनहृदयोनामिमध्यग ॥ पातय
 तिमलंसीधुवजाः हनमिवइमा ॥ हिंसादिर्वर्ष ॥ आनाहौगोवंदार्दिनां वृष्णाप्रमोहवि ॥ कसत्वंवलहानिश्चवेदना
 निप्रवर्तनं ॥ उपडवादोनानियस्य अलेननासिना ॥ इति जीवानन्दको अलेन विनिदिता ॥ वायुः कोष्ठातुगेः हृक्षैकवा
 यकदुनिर्गते ॥ भोजनेः कुपिनः शयउदावर्तकरोनिव ॥ वानमुत्रपुरीषलुकफनेरोनहानिवे ॥ ओनास्युडावन्नयनिपुता
 प्रजातिवन्नयेत् ॥ नि ॥ अजाधमपिप्यल्यसेधवन्नगुदाचिने ॥ उदावर्तविनासायफलवर्तिप्रशस्यते ॥ फलवती ॥
 उदावर्तोदोरोरोवसर्पियउदीरितं ॥ विदुद्यत ॥ वृष्णादिनेपारिक्लिष्टं क्षीण अलेनपङ्कनं ॥ शकृदमनेमनिमानुदा
 वन्नितमुन्मज्जेत् ॥ इति जीवानन्दको उदावर्त विनिदिता ॥ रिक्षोविकाहारीवभवेउदगुल्मवान् ॥ गुदवेनुप्रदान
 येननदोषशान्तये ॥ क ॥ उदावायन्दकोन्यथमिथाहारविहारन् ॥ कुर्वन्निपश्चानुल्यंकोष्ठान्नप्रीथिरुपरां ॥ नि ॥

१३

सुकात्रिफलाकोषहृन्मोवहिवामकं ॥ कानार्कवचाभार्गिशुठीकंवयपत्रकं ॥ द्विपलेनवनप्रस्थं ताधयेनुत्रमाहिषं
 ॥ अत्रधुमपवेदेवयावद्रसंभवेनन ॥ एषताम्रासुहिशोरेवसुण्णानितं पुण ॥ पञ्चगुल्मानुदावर्तविदशात्रेववृद्धिषु ॥
 वहिसादोदरासर्गक्षिप्रमेववयोहनि ॥ सुहिसा ॥ गृहीतासर्गान्नासंघर्षातीत्यापीडितं ॥ इति जीवानन्दको
 शोभकप्रतिगुलितः ॥ आससुलपिदाशान्निविद्धवोपस्थिमुटना ॥ जायनेडर्वलत्वंचगुलितोमलनायके ॥ इति जी
 वानन्दको गुल्म विनिदिता ॥ अभक्षभशतोदोषं जायनेकमयोहृदि ॥ यथावन्नदिशुभार्थमुपोग्धनीमपञ्चकं ॥
 हृषयित्वाहृदयेषाविगुणहृदयंगता ॥ हृदिवाधोप्रकुर्वन्निदोर्गेनप्रवसने ॥ नि ॥ पुददग्रहृतिणश्चकृन्मिष्टं
 गवेनसर्पिषापिबतोहृष्ट अलेनमचित्तादोषेभिशांतिषुब्रह्मपि ॥ उक्तेदहीवननोदः अलेनहृत्तासकसुमः ॥ स्रष्टि
 त्वावनेत्रन्वंशोषश्चकृन्मिजेभवेत् ॥ कृमः सरोध्रमः शोषोनेयालेषामुपडवा ॥ कृमिजेकृमिजातीनां श्लेष्मिकानां च
 जेमनाः ॥ इति जीवानन्दको हृदोर्गे विनिदिता ॥ पशुयोनौचगनान्मूत्रकक्षीप्रजायते ॥ क ॥ एथकमलात्वे
 कुपितानिदानैः सर्वैथर्वाकापमुप्यवश्ये ॥ मुत्रस्यमार्गं परिपीडयन्निघ्नानदामूत्रयतीरुहृद्यान् ॥ नि ॥ हरीन
 कीगोशुराजवृषपाखाणभिद्वन्द्वयवासकानां काथं पिवेमासिकसंप्रयुक्तं कृद्धसंदाहसकजेविवंधे ॥ हरिनका
 दिक्काथ ॥ हृदिशवेपथुः अलेनकुथामनिश्चउर्वलः ॥ नयामवन्निमुद्धोचमूत्रकृद्धं चदाहणे ॥ इति जीवानन्द

कोमलरुद्रविदित्वा ॥ ॥ इधौ लोपुषो जायते वरुमत्रवानु ॥ सदधि इधे नु ब्रह्मणा यथाविधि ॥ क ॥ जायते कु
 पिने दोषे मूत्राद्यानां यो दश ॥ प्रायो मुत्रविघाथे जीनकुण्डलिकदयः ॥ नि ॥ पिने तपितानुकाथं मूत्राद्यानविनाशनं
 ॥ अविभात्रिस्तः साधो न च पः कुदलीकन ॥ स्यादलौकलीभने हन्मोहः श्वासस्वव ॥ ॥ इति जीवानन्दकोमुत्रघात
 विदित्वा ॥ ॥ मानुः सपत्नी गमने जायते वाश्मरी गदः ॥ सनुपापविश्वेयार्थं प्रायचित्तं समाचरेत् ॥ क ॥ विशोषयेद्वलि
 गनं सशुक्लं मूत्रं सपित्तं पवनः कफश्च ॥ यदा न दहस्युर्मुपजायते तु क्रमेण पिष्टिवो वनगो ॥ त्रिकाण्डकर्मबीजाचार्य
 माशिकसंयुतं ॥ अवीक्षीरेन सप्राहं मेयमस्मीभिर्दतं ॥ दौघं त्पसदनं काश्चपकुक्षिशूलमथादि ॥ पाण्डुत्वमुत्पन्नमु
 पवातश्च त्रस्तो हन्मीडनं वसि ॥ प्रप्रस्तनाभिद्वयणनदमूत्ररुजावित ॥ अस्मीशपयं त्याश्वासिकेनाशकं एव
 ना ॥ ॥ इति जीवानन्दकोभस्मीचिन्ता ॥ ॥ पाल्सीविधवा कन्या त्रिर्ग्योनिषु संगमः ॥ उलगात्वं स्महारी च प्रमेहाज्जा
 यते नरः ॥ क ॥ मेदश्च मांसवशा रजैश्च क्लेदं कफो वल्लिगनं प्रदूष्य ॥ कंठे निमेहान् समुदीर्णं मुहमेस्मानेदपित्तं परि
 डूष्य वापि ॥ शुद्धस्तनं तथा गन्धं न पोसमेव लोहकं ॥ सर्वमेकत्र संमश्वनुभागाशिलाजतु ॥ चतुर्गुणा वटिखोदसर्काह
 संयुतं ॥ प्रमेहसर्वजो हन्ति मुत्राद्यानं रुद्रास्मी ॥ हरीशंका सव ॥ ॥ मूर्च्छाद्विजाश्वासका सवी सप्यगो वं ॥ उपड
 वे उपेतो ये प्रमेही शोऽप्रतिक्षिप्याः ॥ खी ॥ रजप्रसेको ना रीणां मासि मा न सिध्यति ॥ रुक्मेशो रींदोषाश्च न प्रमेहस्य

१४

ग्रहः ॥ इति श्रीजीवानन्दकोशोत्थविदित्वा ॥ ॥ यज्ञविघ्नकोमन्यमायने वा दुर्बुद्धिमान् ॥ वशामितनृप्रतीकारे दानहोमादिक
 र्मणा ॥ क ॥ कुक्षौर्द्धनिर्वीयुः सोमश्चलकश्चान् ॥ मुक्को वशान्नः प्राप्य फलकोषाभिवहिनी ॥ अपि यधमनी वृद्धिको निफ
 लकोषयोः ॥ गन्धर्वैर्नेलमिश्रं वा विद्यालामूलनं ज ॥ शीरेण पीनं सप्राह दृढिहं नितसंशयः ॥ रि ॥ यस्मां त्रावयवत्वेभ्यो
 मुक्कयोर्जीनसं वयात् ॥ अत्र वृद्धि रसाव्यायं वा न वृद्धि समाकृतिः ॥ इति जीवानन्दकोमुत्रवृद्धिविदित्वा ॥ ॥ गलगण्डिगनाड
 यं हर्त्रा भवति मानवः ॥ क ॥ ॥ वातकफश्चापि गले प्रवृद्धौ मये तु संसत्त नथैव मेदः ॥ कुर्वन्निगणं कमशः खल्लिगेः समन्वितं
 गलगण्डमाह ॥ नि ॥ ॥ विग्रं गशा रिसंधुया एस्त्रान्निभ्यो घदा रुभिः ॥ कटुनुविफला सेकटुनेलेपि पाचयेत् ॥ चितोश्च मपि
 नश्ये न गण्डविनायेत् ॥ नुविनेल ॥ ॥ महीषगण्डवाहिकं सनपुष्पावका रवी ॥ धान्यं कंजजिका कोली मेथिकां श्रेष्मरणीये
 त् ॥ भक्षयेत् सानमात्रं वशीनं वारिपिवेदनु ॥ गलगण्डे सुसर्वेषु नास्ति न स्योषधोपमं ॥ गण्डादिचूर्णम् ॥ ॥ स्निग्धास्मता न
 स्पभवेच्च जं नो गले न शब्दं कुरुते वनित्यं ॥ रुद्रो दसतं मृदुसर्वगात्रं सर्वसात्री न मोचकार्त्ति ॥ क्षीनश्च वै शो गलगण्डुक्रं
 भिन्नस्वा वापि विवर्जयेत् ॥ इति जीवानन्दको गलगण्डविदित्वा ॥ ॥ अग्रश्च भक्ष्यमापी वा गण्डमाता भवेत् ॥ क ॥ ॥
 कर्कधुकोलामलकप्रमानैः कशांशमत्या गलवक्षणे ॥ मेदः कफाभ्यां विरमदपाकैः स्यादुमा वरुभिर्गुणैः ॥ नि ॥ ॥
 त्रिफलायात्रयो भागाव्योषा मुदिगुनो मता ॥ तस्माच्च नु एं जयं का वनास्पवत्कला ॥ रुकीरुत्पश्मिन् वस्मिन् नुसमोदयाथगु

गुरुः॥ शौडस्पतुनोदशानुदशभागाविचक्षणः॥ नाडीद्वेष्टुसर्वेषु गलगणेनथैवच॥ सर्वसुगणसुगुणिकेयप्रश
 ने॥ कावनागुनिका॥ ॥ अधसर्वासम्मदयेननः॥ कावनाद्वेःसमगेवविशतिवातः॥ गुन्नामात्रसोस्यगणुमाला
 जयेष्टुवं॥ गणुमाली॥ ॥ यंथिःसिलाजःसतृकुडुस्माधोभवेयदिस्मात्सतृजश्चलत्त॥ अरुक्कस्वाप्रवहोमहाश्चम
 मोस्थितश्चापेविवर्जनीयाः॥ इतिजीवानरकोरगसुमालाचिकित्सा॥ ॥ स्वगोत्राणनोगदन्सभवेस्त्रीपदीनाः॥ दोषा
 मांसासृगपादोकातेनास्यत्पुर्वने॥ शोनेःशोनेःसोपेस्त्रीनदनप्रवक्षते॥ यःसंनोवशणयोत्रघातिःशोथोवृणांपादग
 नःक्रमेन॥ तंस्त्रीपदेस्मात्काकस्नेत्रासिश्चोश्चनासाखपिकेविदाड॥ नि॥ हन्नीमुलंपतंदशानुदशमुलपतंतथा॥ त्रिफला
 जिविघातित्रिचित्रंगार्धपतंविने॥ सुहीशासमायुक्तंघृतस्यकुत्रवंपचेत्॥ चिनुमात्रप्रयोगेनवेगःसमुपजायते॥ इ
 व्रींस्त्रीपदेनहन्तिदावसतिर्यया॥ दनिघ्नं॥ ॥ यदेकमलाहारविहाजातंपुंसःप्रकृत्यावकफात्यकस्य॥ प्राज्ञावेमत्यु
 वनसर्वलिंगसंकुटुस्तेषामयनविवर्जं॥ इतिजीवानरकोरस्त्रीपदचिकित्सा॥ ॥ विदधिपुलहर्तुःस्मान्गुणोवालाग
 स्यतु॥ वशमितनृपुनीकांदानहोमादिभीषु॥ त्वग्रक्तमासमेदासिप्रद्व्यास्थिसमाश्रिता॥ दोषाशोफंशोनेघोरेने
 यमुद्धिताभंशं॥ नि॥ ॥ सःपर्यटीकापत्रशौडविदधिनासतं॥ अध्यानवदतिस्पन्दद्विहिक्रात्रघातिनं॥ रजाश्वास
 समायुक्तंविदधित्राशयेत्॥ इतिजीवानरकोरविदधिविचिकित्सा॥ ॥ अभिमानादतिक्रोधादतिप्रेतद्रयादपि॥ घोष

१८

मतिश्चयंयाननमथाकुरुतेनः॥ सन्नोयानिनी॥ येअसिपत्रंसुदाहणम्॥ तस्मादुनीर्यचोलुकुरुवायमिदिभाः॥ भू
 त्वायमानुषत्वेनसब्रणेननिपीडितः॥ पर्यशोणितसंपिष्टःस्वकर्माजिनदोषनः॥ क॥ स्कंदेशोस्थितःशोफेवृणां
 नापर्वलक्षणं॥ वदधेत्पान्दुस्त्वर्देदोषाघागनुजलथा॥ नि॥ जानिन्वपलेलानांनक्तमालस्यप्रश्रवाः॥ सिक्ककंम
 धुकंकुसुंहेतिशोकोहिनि॥ मन्त्रिष्टपत्रकंलोधुमभयानीतठमल॥ नुत्थलंसारिकाविजंनक्तमालस्यदापयेत्॥ स
 तानिसमभागानिपिष्टानेतंविपात्रयेत्॥ विषवृणसमुत्पन्नस्योदकेककुलेमिषु॥ द्रव्यविसर्पणेगुकीदद्रेष्टु
 सर्वथा॥ शयःसलप्रहोपुदग्धविद्धुंवेवहि॥ नखेदन्नशनेदेहेइसमासाप्रकषति॥ लक्षणार्थमिदंनैलंहिनेशो
 धनोपने॥ जानिकादिनैला॥ ॥ विसर्पःपक्षघातश्चशिंलामोपनातकःमोहोमादोवृणरुजोनास्त्वामनुग्रहः॥
 कासद्विहीनीसारहिक्रास्वासःसवेपथुः॥ घोडशोपडवोप्रोक्तावृणनांषणचित्रकैः॥ ॥ इतिजीवानरकोरवृणचिकि
 त्सा॥ ॥ आमुर्नमास्त्रीगमनाज्जायतेमलकवृणी॥ सनृत्कर्मविशुद्धार्थप्रजापत्यव्रतंजोत्त॥ क॥ ससंश्लिष्टकपाले
 वतलानेक्षितंनवयेत्॥ भग्नंनानाशोखेष्टेमर्द्धिनुवर्जयेत्॥ नि॥ लाशास्थिसंरुनककुभासुगधास्त्रीकना
 नामवलापुश्चसंभग्नमुक्तास्थिरुजंनिहत्यादगतिक्क्यानुकलितोपमानि॥ लाशाउगुत्तु॥ ॥ पारदंगधकंशुद्धं
 नेमुलंवननसमं॥ धूणाप्रवसनागश्चुननुत्पलत्रिको॥ निर्गुणिविजयाजोवेभावयेत्सप्रधापथक्॥ माषार्कदा

पयेन स्पदेवपुष्पपिदेददनु॥ नात्रीवृणत्रथाशोथंतासयेदविश्रुदाः॥ **विश्रुदाः**॥ इतिजीवान्दकोभग्रवणविकि
 सा॥ ॥यःसोथमामडुनिपकेपुपेक्षनेयोवावणप्रदयमसाधुवृत्तः॥ अत्यन्तप्रविशतिप्रविदार्यतस्मस्थानानिदेववि
 हितानितनःसमुद्यः॥ तस्मानिमात्रगमनागनिायेनेतुगावियदहनितेनमनाउत्रात्री॥ **वि॥** पोवावणभेदेनमुष्टिधा
 तेनवेवाहि॥ अत्यन्तवदनाचैवहीहाहीलुनःनथा॥ नाडिवणीप्रजायतेनशोगस्यानुवत्रयेम्॥ **क॥** हंसेपादिनिम्बप
 त्रजानीपत्रेनतोऽसैः॥ तन्त्रैकेश्वपोनेलंताडिवणविरोहनं॥ **हंसेपादिनेलं**॥ ॥सोफेनिलंमथिनमुष्ममसृष्टिमिश्रं
 वंकोनिसहसासहजाचनित्ते॥ नाडीप्रदोषप्रभत्रवसिधेदेवानयोन्नाशयंप्रविशोध्यमायुः॥ इतिजीवान्दकोभग्रव
 णविकिसा॥ ॥आचार्यभार्यागमनेयेकुर्वेन्निराधमाः॥ भगद्वांतेयुक्ताकर्मजंनोपशाम्यति॥ **क॥** गदस्मद्यु
 गेशेत्रेपाश्वतःपिण्डकार्त्तिकृत॥ भिन्नाभगद्गोत्रेयःसत्रपञ्चविधोमना॥ **नि॥** अरुह्यतंसमंगलंमृतनासंस्तुत्यकं
 ॥जी॥ कंसैश्ववंतुत्यंतिक्कोशान्तेकेडवेः॥ सपिष्टतेपनाहनिमशरानतद्रगद्गं॥ एःकालाग्निनामायंगुञ्जैकंमृत्पुत्रि
 प्रवेत॥ **कालाग्निः**॥ ॥आयामंमैशुनंसुहृदृजानंगुहणित्वा॥ मन्त्रसांपोहोडपयुद्वरणोना॥ एतौत्रागए
 चैवमैशुनश्चनथापुनः॥ त्वजेद्रगददीत्येतनउत्कनमासनं॥ इतिजीवान्दकोभग्रवविकिसा॥ ॥आएगतादिव
 वसन्तेश्वएदुक्तेथवापिसा॥ अगम्यात्राीसंगास्यानस्यमेडादियोवणं॥ **क॥** हलाभिघातान्नखदत्तघातादधावना

१७

दस्तुपसेवनाद्वा॥ योनिप्रदोषाच्चभवमिशिलेपचापदंशविधिपापचोः॥ **नि॥** अरुह्यतंसमंगलंमृतनासंस्तुत्यकं
 ॥भक्षानककषमेकं दशकर्षगुडानिवा॥ कोलप्रमानगुटिकानामुलीसहोजनं॥ एतन्मूर्त्तौपदेशोष्टुश्रेष्ठंनस्यतिनामह
 भा॥ एमवाणवटिख्यानाभवेनपीकर्मिनं॥ **एमवाणगुटिका**॥ ॥५॥ संयानमात्रेणकोनिमृदहयान्नोयोविषमेष
 शक्तः॥ कालेनशोथंमिदाहपोकेःविशीर्लसिहोमृयमेसनेन॥ इतिजीवान्दकोउपदेशविकिसा॥ ॥उपदेशवदत्रा
 पिशुक्रदोषेकियांमुम्पोन॥ कपालकुशगदवान्भवेयःस्वर्त्मना॥ डौडम्भोमहाचोग्रंवलहापापसीदसि॥ एतन्मायोनु
 गामीयःसर्वेभदान्त्रवणी॥ विचित्रिकुशमात्रोमियाएगामभिगदतिरुष्यजिह्वावपिनृहापुण्डरीकमुमात्रहा॥ **वर्मिकुश**
 भवेत्सोपिगुहशर्यागतश्चयः॥ त्ववोऽसुपिडकासिध्यावोवलहन्त्रा॥ वेवादिकोभवेत्सोपियानयेनहन्तुए॥ **हृद**
 ॥भवेत्सोपिपास्वयेन॥ गोपितंविष्कोटकगदीमर्त्तौभवेद्राक्षणापापदः॥ नैलवोऽसुपामात्रोपिप्रप्रमदलार्दितः॥ काक
 नत्रोएजघानीवित्रीजननस्तका॥ हस्तिवर्मगदोविष्कोभवेद्रोवधदन्ता॥ अभक्षानितोमर्त्तौहृदमण्डलमण्डितः॥ **चन**
 र्थात्रजमल्यंगोजजाश्चमनुष्यजं॥ अन्मथावेद्वेत्सल्यंसुखेकुक्षीभवेन्त्रा॥ **क॥** वानादपस्त्रयोडद्याम्भेगुक्तमासमनुव॥
 हृदयत्रिसकुंक्षानासप्रकोडयोसंग्रहः॥ अतःकुक्षानिजायतेसप्रोकादेशीवच॥ **नि॥** भागेकंमृदितंसुनंगश्चकंवाहि
 वाकुचि॥ कर्त्तुश्चवाहिवीजानांपनिद्यादशभागिकं॥ त्रिशङ्गागण्डत्रस्यापिस्तौडेएगुटिकाकृता॥ अयवसुखोनात्रा

ब्रह्महत्याविनाशने॥ द्विनिस्त्रयहणाद्विप्रसुप्रिकुसमणुते॥ पातालगडुलीमुलंजलेः पिष्टापिबेदनु॥ **ब्रह्म**
स॥ ॥ प्रसङ्गाकात्रसम्पत्तिनिष्ठासो न सहजो जनात्॥ एकस्यैवासात्रापि स मात्यनुलेपनात्॥ कुसजाश्च तेत्रा-
 निष्ठादस्यवत्॥ अथोपसर्गिके गोश्वसंक्रामत्रिनवान्नव॥ इति जीवान्दको कुसविदित्सा॥ ॥ शीतमाहृतसंस्प-
 शीत्प्रउद्यौकफमाहृतौ॥ पित्रे न सहसंभयवर्हित्रविसर्पनः॥ **नि**॥ सिद्धार्थजनिवैवपुत्रादनिर्लेः सहः॥
 कनुनैलेनसंमिश्रमेतदुद्धर्तनप॥ **सिद्धार्थदिनैले**॥ इति जीवान्दको शीतोपितोदईकोठविदित्सा॥ ॥ अथाम-
 पित्रोपचयभवेशेन न दामिने॥ जिह्वादसमाविष्टः स न ते मोनिशोवने॥ निषिद्धमपि कल्पेन समनः पापमायसी॥
 नोर्त्तसात्तारमेपात्रयोर्निप्रविशकर्मनः॥ पश्चात्संजायते देहि विदग्धात्रप्रकुपय॥ हृत्कण्ठमपि त्रेन दसमानेति दुखी-
 तः॥ **क**॥ विदुः उद्यमविद्विहपित्रप्रकोपिमानात्रभुजेविदग्धा॥ पित्रं सहेतुपयिनेपुण्यं न दसमपित्रं प्रवदति सत्रः
 ॥ **नि**॥ शनावलिपय्यत धामुलसोहिणिलेन निलंबधात्रि॥ विशेषकुलोपनं कस्य कण्ठहृत्प्रपित्रनर
 दाहशोषात्॥ **शनावलीवर्त्त**॥ ॥ **उ**॥ गौयमसुपित्तायो यत्नासंसाधनेन वः॥ विरोधितो भवेशाप्यः कुरुसा
 धसकल्पयित्॥ ॥ इति जीवान्दको सुपुपित्रविदित्सा॥ ॥ सर्मसासंपुण्यनभक्षितसविसर्पयान्॥ भ्रत्वा
 तनो निसननं न कर्मज्ञो नृप॥ **क**॥ कफः पित्रं वकुपितं निरुध्यते॥ **नि**॥ लवणसुकुस्मादिः संसेवा दोषकोपनः॥

१८

विसर्पसप्रभाज्ञेयः सर्वतः पारित्यगात्॥ **नि**॥ सतकात्रधनीशरणानां भस्ममाक्षिकगंधकं॥ वंध्याककोटकी जावेकुलं मयं
 दिनावधि॥ बंध्याककोटकी मलं शिवालिप्ता मदाहि॥ भ्रुवाभ्यां परे पात्रादिनैके दविदुल्लेयेन॥ दशमासं विषयो जंसाघ-
 मात्रं नुभक्षयेत्॥ रसः कालान्तिरुद्रो यदशाहेन विसर्पनत्॥ कालान्तिरुद्रो **स**॥ ॥ न्यजे विद्विहपात्रात्रो विरुद्धं स्वपनेदिवा-
 क्रोधप्रभावा ममसत्रापश्चाग्निस्त्रयेयोः॥ ज्वानिवा रो वमथुस्त्रणमा नृदण्णमाः॥ अथैव काविकौ पाकौ विसर्प्याणां मु-
 पदवा॥ ॥ **इति जीवान्दको विसर्पविदित्सा**॥ ॥ अथ भ्रुपुण्ड्रं कथयामि न बायन॥ कम्पित्वा म न गे प्रमुनृ-
 पने सुतः॥ सुधन्वाना मनेलेन वाणालश्च जलाशये॥ कनैवा न जले पातं न कर्मवशातः॥ अथ॥ आसु शोषे नृमो हने गृ-
 हीतः सपमाज्ञया॥ कुरुष्माधुमसंयुक्ताक्षिप्रकूपे नि एश्ये॥ भ्रुक्ता तत्र महकष्टं भस्मात्रे विदुते नृप॥ ज्वदाहसुतो भ-
 त्तो विस्फोटकगदादितः॥ स्वकर्मजित दोषेन भ्रुक्ता कायस्मवेदने॥ धोम्या गालघयोर्वा कांश्चत्वा तश्च महीपति॥ प्रणम्या
 हपुनः दानं वा कां वमुनिसत्रमं॥ **क**॥ तत्र मास्य तत्रां मासास्थीनि प्रउद्यवाद्यो एनं कुर्वन्नि विस्फोतानं सर्वैर्जाः सुसा ए-
 नं॥ **नि**॥ पटोलसप्रदं दनिस्त्रवासा फलकं द्विन्नरहा विपकं॥ नत्पञ्च नि कंष्टन माशु हन्नि विदोष विस्फोट विसर्पकाण्ड-
 ॥ **पश्चान्निकंष्टन**॥ ॥ **वि**॥ मध्यनिम्रो त्रतो त्रेव कठिनोऽस्य प्रमाकवान्॥ दाहलोग नृषामो हर्द्दि मुर्द्दो रुजा ज्वः॥ प्रता-
 पो वेपथुल्लासोऽसाध्यः स्मात्रिदोषजाः॥ **उ**॥ इति जीवान्दको विस्फोतक विदित्सा॥ ॥ संकाचघ्नता वापि द्विन्नासु

नंकोत्तमो॥गोःसखायुकोनाप्रानत्रवश्रप्रकिर्तिताः॥नि॥शिगुमूलदलेःप्रिष्टेःकाजिकेनससेधवे॥लेदःत्रासको
 गार्निशमनंपासुन्यते॥॥इतिजीवानन्दकोत्राप्रोगविदित्ता॥॥कडुमूलवणकाविदुद्याशनाशने॥इत्यन्या
 वकाधैःचप्रडुष्टेःपवनोदके॥कडुगुहेशणात्रापिदहरोषाःसमुत्थिताः॥॥जययनिशारेःस्मिन्डुष्टात्रेनसज्जना॥
 मस्राहृतिसंस्थानाःपित्रकाःसुर्मस्तीकाः॥॥तासांयवृज्वाःकाउयात्रभंगोनिधमः॥नचिशोथःसवेवरोपीनेत्र
 एतथैवच॥॥विलम्बत्रासेनैवमर्दिनपादोभवेत्॥हिलमोत्रीत्यःपीतोहन्निमाक्षिकसंपुनं॥मस्रासर्वजोशी
 पुंमस्थिजोसर्वदेहजो॥मृतमर्दिनसः॥मस्राकमिभृतस्पष्टसंज्ञाणेननिधयेत्॥समृशंस्यजनिप्राणात्रघातोवा
 प्रडधिन॥॥इतिजीवानन्दकोमस्थीकाविकित्ता॥॥कडुमेचन्दनंपत्रमेशीपत्रकोन्यलं॥गोरोनाहोडेदेमस्त्रि
 मधुयष्टिका॥सारिवालोलुपत्रकाडुष्टगेरिककेशं॥खलीक्षिपियकुःश्रुकोलेपाकवन्दन॥सुनैशसमेभोगैलेलप्र
 स्थविपावयेत्॥अन्यज्ञानएजयनीनांयेवायोधनिनोत्राः॥निलकापिडकाम्यज्ञानिलीकासुखडधिका॥कशीश्चशी
 रस्यकुस्यपाश्चैविवर्त्मानां॥नाशयित्वाभिजनयेत्॥रुपश्चामिसनोरमं॥पत्रकेशवर्त्मानंभुवभवतिकात्रिमन॥॥
 कडुमाघनेल॥॥पानेविकित्ता॥उमर्त्तकस्पवीजेनमानकसावाणि॥कटुनैलेविषकतुशीघ्रहन्त्यादिपादिका॥उ
 मन्नकेनेल॥॥विपादिकाविकित्ता॥॥नखकोटिप्रविष्टनटकेनप्रशान्यति॥कनधचिकित्ता॥॥होशदपभूमि